

UOT 37.01.

Gülərə Ədalət qızı Ağayeva
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant
Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu

AZƏRBAYCAN TARİXİNİN TƏDRİSİ PROSESİNDƏ VIZUALLAŞDIRMA METODUNDAN İSTİFADƏ

Гюляра Адалят гызы Агаева
докторант по программе доктора философии
Института Образования Азербайджанской Республики

39

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА ВИЗУАЛИЗАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Gulara Adalat Agayeva
doctoral student in the program of a Ph.D of
Azerbaijan Republic Education Institute

USE OF THE VISUALIZATION METHOD IN THE PROCESS OF TEACHING THE HISTORY OF AZERBAIJAN

Xülasə. Bu məqalədə Azərbaycan tarixi dərslərində yeni metodlar və onlardan səmərəli istifadə qaydalarından bəhs edilir. Bununla da şagirdlər tərəfindən dərsin mənimsənilməsində psixoloji gərginliyi aradan qaldırır, tədris olunan materiala canlı maraq oyadır, şagirdlərin dünyagörüşünü artırır, tarixi hadisə və proseslərə maraqların artmasına, nəzəri materialların tam dəqiqliklə mənimsənilməsinə, onlarda müxtəlif mənbələrdən informasiya əldə etmək qabiliyyətinin formalaşmasına, öz fikirlərinin yığcam və aydın formada ifadə olunmasına müsbət təsir göstərir.

Açar sözlər: *ümumtəhsil məktəbləri, Azərbaycan tarixinin tədrisi, ayanilik, yeni təlim metodları, keyfiyyətin yüksəldilməsi, şagird, vizuallaşdırma*

Резюме. Активное применение визуальных методов дает возможность развития у обучающихся важнейшего инструмента оперативного освоения действительности – возможность усваивать не совокупность готовых знаний, а овладеть методами приобретения новых знаний при стремительном увеличении объема информации в мире в целом.

Ключевые слова: *общеобразовательные школы, преподавание истории Азербайджана, наглядность, новые технологии обучения, повышение эффективности, ученик, визуализация*

Summary. The active use of visual methods makes it possible for students to develop the most important tool for the operational development of reality - the ability to learn not a set of ready-made knowledge, but to master the methods of acquiring new knowledge while rapidly increasing the amount of information in the world as a whole

Key words: *new teaching methods, visibility, improving the quality of education, teaching history of Azerbaijan, visualization*

Bu gün Azərbaycan təhsilində həyata keçirilən innovativ proseslər müəllimlərin qarşısında şagirdlərin bir şəxsiyyət kimi yetişdirilməsi vəzifəsini qoyur. Özünün milli kimliyini dərk edən və mənsub olduğu xalqın tarixi-mədəni irisini qoruyub saxlayan, gələcəkdə cəmiyyətdə təmihüquqlü bir vətəndaş olmağı bacaran şəxsiy-

yət yetişdirmək təhsilimizin əsas vəzifəsinə çevrilib. Eyni zamanda elm və texnikanın dayanımdan inkişafı gənc nəsilədən yüksək erudisiya, rəqabətə davamlılıq, biliklərini daim yenilənmək, tədqiqat aparmaq, peşəsinə yaradıcı yanaşma bacarıqları tələb edir, gəncləri və uşaqları yeni bilik və bacarıqlara yiyələnməyə sövq edir.

Müasir dövrdə müəllimin məqsədi təlimin keyfiyyətini yüksəltməkdir, lakin buna nail olmaq üçün o, hansı metod və üsullardan istifadə etməlidir? Təcrübə göstərir ki, təlimin keyfiyyətini daim yüksəltmək və şagirdlərin dərslə olan marağını artırmaq üçün dərslərin vizuallaşdırılması böyük əhəmiyyətə sahibdir.

Tarix dərslərində vizuallaşdırmanın tətbiq edilməsi şagirdlərin böyük marağına səbəb olur. Şəxsi təcrübəmə əsaslanaraq belə nəticəyə gəlirik ki, dərslərdə vizuallaşdırma geniş yer verilməsi məqsədəuyğundur.

Vizuallaşdırma təlim metodikasının səbəb sahəsidir. Dərs zamanı şifahi material vizual mənbələrlə tamamlanır. Müəllim fotoşəkillər, film, rəsm əsərlərindən istifadə edir.

Təlim materialının vizuallaşması ilə bağlı bir çox alimlərin elmi əsərləri mövcuddur. Tarixin tədrisinə həsr olunmuş əsərlərdə, o cümlədən İ.H. Cəbrayilovun "Azərbaycan tarixinin tədrisi metodikası", M.M. Əmirovun "Tam orta məktəbdə tarixin faal-interaktiv təlimi metodikası", M.T. Studenikinin "Tarixin tədrisi metodikası" kitablarında vizuallaşdırma məsələsindən bəhs edilir, təlim prosesində ondan istifadə yolları göstərilir. Bu sahədə multimedia vasitələrinin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Mövzudan asılı olaraq interaktiv xarizlər, PowerPoint təqdimatları, sənədi və bədii filmlər, interaktiv sxemlərdən istifadə etmək məqsədə uyğundur. Multimedia texnologiyaları dərs zamanı bədii filmlərin qısa fraqmentlərindən istifadə olunmasına imkan verir. Həmin filmlərdən həm də dərslərin əvvəlində motivasiya yaratmaq, ya əlavə bir məlumat vermək, ya da materialı möhkəmləndirmək üçün istifadə etmək olar.

Təcrübə göstərir ki, 9-cu sinifdə Azərbaycan tarixinin tədrisində "Milli mətbuatın, teatrın

yararlanması "Ədəbiyyat və incəsənət" mövzusu üzrə nümayiş etdirilən sənədi filmə əsasən şagirdlərə sorğu vərəqəsinin təqdim olunması onların böyük marağına səbəb olur. Onu tarixi abidələr reytingi adlandırmaya olar. Orada qoyulan sualları aşağıdakı kimi qruplaşdırılması mövzu üzrə zəruri məsələlərin dərinəndən mənimsənilməsinə imkanlar yaradır:

Filmə baxış zamanı hansı abidələr daha çox yadınızda qaldı?

Filmə əksini tapmış tarixi abidələrdən hansı birini Siz şəxsən görmüsünüz?

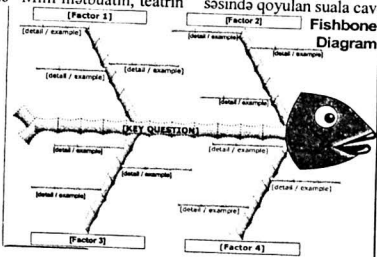
Hansı tarixi abidəni şəhərimizin simvolu adlandırmaq olar və nə üçün?

Hansı abidələri Siz yaxın gələcəkdə ziyarət etmək istərdiniz? Nə üçün?

Bu suallardan əlavə əlavə olaraq şagirdlərə həmin abidələri xəritə üzərində yerləşdirmək tapşırığı verilir. Eyni zamanda, şəhərlərimizin ötən illərə aid olan şəkillərini göstərək onların müasir görkəmi ilə müqayisə edilməsi təklif olunur. Burada plakatlar, afişalar, fotoşəkillər də əyani vəsait kimi nümayiş etdirilir.

Dərslərin mənimsənilmə keyfiyyətini yüksəltmək üçün İsikava diaqramından istifadə etmək daha uğurlu nəticə verir. Bu diaqram vasitəsilə bəhs edilən tarixi hadisə və prosesin səbəb və nəticəsinə müəyyən etmək olur. Çox vaxt bu diaqramı "Balıq stümüyü" də adlandırırlar. Bu qrafik vasitəsilə müzakirə olunan problem və ona təsir edən səbəblər müəyyən edilir.

Balığın baş hissəsində müzakirə olunan sual, mövzu və ya problemin adı yazılır. Yuxarı sümüklərin qarşısında problemin yaranma səbəbləri göstərilir. Aşağıda yerləşən sümüklərdə faktlar əks etdirən səbəblərin mövcudluğu göstərilir və ya sxemdə verilən anlayışın məzəi açılır. Quyruq hissəsində qoyulan suala cavab əksini tapmalıdır.

İsikava diaqramı

Dərslərin gedişində şagirdlərə aşağıdakı tapşırıqlar verilir:

- Mövzuya aid təsvirlərdən kollaj düzəltmək.
- PowerPoint təqdimat hazırlamaq.

Öyrənilən materialın vizual olaraq mənimsənilməsi üçün ekskursiyalardan da istifadə edilməsi müsbət nəticə verir. Həmin ekskursiyalar dərsləri maraqlı və rəngarəng edir. Şagirdlər ekskursiya zamanı özləri də fəal iştirak edib araşdırır, topladıqları material əsasında seçim edir, əvvəlcədən hazırladıqları materialları təqdim edir və çıxışlarını videoya çəkib özlərinin iştirakı ilə film hazırlayırlar.

Müasir təhsil sistemində dərsləri daha maraqlı etmək üçün səmərəli metodlardan biri də Krossens sayılır. Bu metod şagirdlərə təqdim olunan şəkillər arasında əlaqə yaratmağa imkan verir. Krossens sözünün mənası özlərin və mənalərin kəsişməsidir. Krossens ideyası ilk dəfə 2002-ci ildə "Nauka i jizn" (Elm və həyat) jurnalında əksini tapmışdır. Bu ideyanın müəllifləri yazıçı, müəllim və riyaziyyatçı Sergey Fedin və pedaqogika elmləri namizədi, filosof və rəssam Vladimir Buslenko olmuşdur.

Şagirdə təqdim olunan şəkillərin mənacə bir-birinə bağlı olduğu əvvəlcədən izah edilir. Şagird doqquz şəkli mənacə bir-birinə uyğunlaşdırıb toplayır. Hər bir şəkli mənacə əvvəlki və sonrakı şəkillə birləşir. Mərkəzdə yerləşən şəklin isə bir neçə şəkillə uyğun olması göstərilir. Belə tapşırıqlar şagirdlərdə məntiqi və yaradıcı təfəkkürü inkişaf etdirir.

Tapşırıqca uyğun olaraq 5-ci şəklin digərlərinə mənacə uyğun gəlməsi zəruridir. Şəkillər arasında bağlılıq məhz bu prinsip əsasında qurulur: birinci- ikinci, ikinci-üçüncü, üçüncü-altıncı, altıncı-doqquzuncu, doqquzuncu-səkkizinci, səkkizinci-yeddinci, yeddinci-dördüncü, mərkəzi şəkli isə beşinci nömrə altında olur. Ya da bu prinsip iki-beş, altı-beş, səkkiz-beş, dörd-beşinci şəkillər arasında əlaqə yaradır.

Marafılı bir krossens qurmaq üçün aşağıdakı amillər nəzərə alınır:

1. Əvvəl mövzunu müəyyən etmək.
2. Mövzuya aid olan 9 şəkli seçmək.
3. Onların arasında əlaqəni müəyyən etmək.
4. Şəkillərin bir birinə bağlılığının hansı sxem əsasında qurulmasını müəyyən etmək.

5. Ümumiləşdirici məna 5 -ci şəkli ətrafında birləşməlidir.

Bu metodun aşağıdakı mərhələlərdə istifadə edilməsi məqsədəuyğundur:

1. Mövzunun və dərslərin məqsədinin müəyyənləşdirilməsində.
2. Yeni materialın öyrənilməsində.
3. Dərslərin yekunlaşdırıcı mərhələsində.
4. Dərslərin ümumiləşdirilməsində və s.

Dərslə bağlı krossensin hazırlanması şagirdlər üçün ev tapşırığı kimi da istifadə edilir. Belə tapşırıqlar şagirdlərdə yaradıcı təfəkkürü inkişaf etdirir və biliklərin təcrübə yolu ilə daha da yaxşı mənimsənilməsi üçün imkan yaradır. Şagirdlərin bilik və bacarıqlarına əsaslanaraq fənlərarası inteqrasiya imkanlarını təmin edir.

Krossens üsulu vasitəsilə müəllim şagirdin bilik səviyyəsini müəyyən edir, yəni qiymətləndirməsinə diqqətə həyata keçirir. Nümunə olaraq 9-cu sinif Azərbaycan tarixində "Mədəniyyət" mövzusunun tədrisi ilə bağlı problem baxımından bəzi məsələləri qeyd edək: Dərslikdə mövzuya aid şəkillər şagirdlərə təqdim olunur. Məsələn, H.Z. Tağıyev, "Molla Nəsrəddin" jurnalı, "İsmailiyyə" binası, Əzim Əzimzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Həsən bəy Zərdabi, İstiqlaliyyət küçəsi, "Leyli və Məcnun", İosif Ploşko. Onların arasında tarixi əlaqə və bağlantı şagirdlər tərəfindən müəyyən olunur. Bu krossensin həll olunması şagirdlər arasında heç bir çətinlik yaratmur və onlar onu həvəslə yerinə yetirirlər. Ev tapşırığı olaraq şagirdlər həmin şəkillər əsasında internet vasitəsilə əlavə məlumat toplayıb çıxışlarını, ya da PowerPoint təqdimat hazırlayırlar.

Şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətini inkişaf etdirmək üçün inşa yazmaq tapşırığı da səmərəli nəticə verir.

Yekunda qeyd etmək olar ki, vizuallaşdırma dərslərin keyfiyyətini yüksəldir, şagirdlərin təfəkkürünü inkişaf etdirir. Onlar dərs zamanı fəal olurlar, hamılıqla müzakirəyə qatılırlar, öz forziyələrini irəli sürürlər, yaradıcı qabiliyyətlərini nümayiş etdirirlər və yeni kreativ yollar axtarırlar.

Tarixin tədrisi müəllimlərin qarşısında yeni məqsədlər qoyur və şagirdlərin yaradıcı təfəkkürünün formalaşmasını vacib şərt kimi irəli sürür. Bu baxımdan dərslərdə istifadə olunan müasir ayaqlıq bil tələblərin icrasına xidmət edir.

Problemın aktualığı. Cəmiyyətimizin bütün sahələrində yeniliklərin tətbiq olunduğu bir dövrdə təhsilimiz də bu yeniliklərdən kənar qalmır. Respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra dünya standartlarına cavab verən bir təhsil sisteminin qurulması bu yolda dünya təcürbəsinə əsaslanan yeniliklərin tətbiq olunması bu günkü təhsilimizin təməlini təşkil edir. Yeni təlim texnologiyalarının məktəbə yol açması, fəal təlim metodlarının təlimdə yer alması şagirdlərin təkəkkürünü inkişaf etdirmək və öz gələcək fəaliyyətində əldə etdiyi bilikləri tətbiq et-

mək, dünya görüşünü artırmaq və başqaları ilə konstruktiv əlaqə yaratmaq imkanlarını genişləndirir.

Problemın elmi yeniliyi. Məqalədə tarixin tədrisi keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün əyani vəsaitlərlə vizuallaşdırmanın yolları əsaslandırılır.

Problemın praktik əhəmiyyəti. Məqalədə əksini tapmış pedaqoji ideyalar, tətbiq edilən metodika tarix müəllimləri üçün təhsil keyfiyyətini artırmaq baxımından praktik əhəmiyyət daşıyır.

Ədəbiyyat:

1. Cəbrayilov İ.H. Azərbaycan tarixinin tədrisi metodikası. Bakı: Mütərcim, 2006.
2. Əmirov M.M. Tam orta məktəbdə tarixin fəal-interaktiv təlimi metodikası. Bakı, 2011.
3. Аранова С.В. К методологии визуализации учебной информации. Интеграция художественного и логического // Вестник Адыгейского Государственного Университета. 2011, № 2
4. Баландина, И.В. Компьютерная визуализация как развитие дидактического принципа наглядности // «Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения»: сб. материалов XII междунар. науч.-практ.конф., Новосибирск, 14 апреля 2010 г. – Новосибирск: Изд. «СИБПРИНТ», 2010.

E-mail: guler.agayeva@oxbridgetu.org.uk

Rəyçi: *ped.ü.elm.dok.,prof.* İ. Cəbrayilov

Redaksiyaya daxil olub: 07.12.2018.